

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЯ НА ТЕМА “ОСМАНСКАТА ИСТОРИОПИС ЗА ПОЛИТИЧЕСКАТА ОБСТАНОВКА В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XVII В. (Според съчиненията на Силяхдар

Мехмед ага и Дефтердар Мехмед паша)

ДОКТОРАНТ: Джени Стоянова Иванова.

РЕЦЕНЗЕНТ: проф. дин Цветана Георгиева

Рецензираният текст съдържа 321 страници, от които са публикувани 2 статии и 3 са приети за печат. Представеният автореферат отговаря на необходимите изисквания и съдържа основните проблеми и решенията, които предлага докторантът. Формалните стандарти са изцяло покрити, както във всички известни ми докторски дисертации. Приликата с утвърдените правила е до тук, защото текстът, представен от Дж. Иванова тематично съдържа две разнотипни дисертации, всяка една на различна степен на завършеност. Ясно формулираната и последователно следвана цел да се изследва политическата обстановка в българските земи по време на войната на Османската империя със Свещената лига “през призмата” на османската историопис аргументира съчетаването на две задачи: 1. Да се представи възникването и развитието на мюсюлманската и предимно на османската историография. 2. Чрез анализ на текстовете на Силяхдар Мехмед ага и Дефтердар Мехмед паша, съвременници на събитията и дворцови хронисти, да се реконструира политическата ситуация и отношението към нея на населението в западните части на българското пространство. Фактически става въпрос за два различни типа историческо изследване – историографска систематизация и реконструкция на отминалата действителност чрез класически анализ на конкретни извори. Не зная доколко Дж. Иванова, научният ѝ ръководител и катедрата по История на България са оценили предварително експерименталния характер на дисертационната тема, но постигнатият резултат заслужава поздравления. Текстът безпроблемно обединява двете изследователски полета. Както вече казах първото е преглед на ислямската историография с подчертан акцент върху нейния османски вариант до началото на XVIII в. и подробно представяне на двама автори от направлението *veka-yi nuvis* (дворцови анали): Силяхдар Мехмед Ага и Дефтердар Мехмед паша. То покрива съдържанието на първа глава (165 с.) и фактически

обхваща около 70 % от общата проблематика върху особеностите и еволюцията на османската историография. Не мога да преценя доколко и кои са конкретните приноси на докторантката, защото става въпрос за изследователско поле, което малцина са анализирали и систематизирали, но текстът, предложен от нея е ясен, обоснован и най-важно необходим за всеки, който работи в областта на османска, балканска и българска история от втората половина на XIV в. до началото на XX в. Необходим е и за студентите, за които типовете извори като “календар”, “тарих”, “рисале” и т.н. си остават неразбираеми капани, измислени от преподавателите за да ги затрудняват. В тази част от докторската теза Дж. Иванова показва умение да организира, класифицира и синтезира една огромна материя, в която до сега в България има един доказан специалист – доц. М. Калицин. Към тази глава имам две препоръки. Първата е тя да бъде задължително публикувана в Годишника на ИФ поради нейната методическа стойност на изследователски и образователен инструмент, който дълго ще бъде полезен. Втората ми препоръка е адресирана към Дж. Иванова. Мисля, че е необходима консултация с някои от добрите български арабисти за уточняване или по-точно за опростяване на понятието “тарих” (история), в което се сблъскват европейските и мюсюлманските представи за времето, което за първите е векторно движение, а за вторите поток от вечност, в който събитията очакват момента на случването си.

Втората глава “Историческите творби на Сияхдар Мехмед ага и Дефтердар Мехмед паша за политическата ситуация в българските земи през XVII в.” (173 с.) е сложна реконструкция на събития и личности, които плетат вътъка на конкретна ситуация в хода на една война, чиито тил, а и фронт се оказва българското пространство. Бих определила съдържанието на тази глава като класическа събитийна история, в която се прави опит да се съчетаят хода на военните действия с тяхното пряко отражение в българската среда. Водещата нишка на изложението е информацията в съчиненията на посочените османски автори, детайлно анализирана и интерпретирана от докторанта. В дисертацията османските текстове, отнасящи се до темата обикновено са предадени в пълен превод и рядко в преразказ. Информационното им съдържание непрекъснато се сравнява и се разширява с други извори с впечатляваща компетентност. Използват се разнообразни, популярни и непопулярни източници от български предания, надписи и приписки до доклади и мемоари на висши хабсбургски офицери. Дж. Иванова се стреми да анализира

всеки един от привлечените извори, което не винаги ѝ се отдава, но което ѝ открива възможност за максимално аргументиране на предложените от нея тези. Необикновена за докторантска дисертация е ясно изразената полемичност в изложението. Докторантът аргументира свои предложения за четене на антропониими и топоними в османските и в немските извори, пренарежда събития и смело предлага определението “бунт” за най-популярното антиосманско въстание на българите – Чипровското. В предложените четения и квалификации демонстрират не само добра библиографска осведоменост и езикови познания по османотурски и немски езици, но и голяма доза увереност при подреждането на събитията в хаоса на поредната и много тежка османска криза. Предложената от нея реконструкция и представителните ремарки за десетките личности, които участват в тях показват професионално познаване и на изворите, и на литературата, което легитимира предложените ревизии на утвърдени факти и тези. Обикновено подобен тип корекции предизвикват спорове, поради общественото отношение към един период от историята ни, в който се съчетават традиционни исторически нагласи с “изисквания” на съвременната конюнктура.

Втората глава на рецензираната дисертация е организирана в 4 параграфа: Предпоставки за военния конфликт между Османската империя и Свещената лига и неговото представяне в историографията; Типология на поведението на населението в българските земи по време на войната между османците и Свещената лига, който е разделен в 3 подпараграфа (Съдействие на раята на страната на османската власт; Участие на раята на страната на европейските армии и хабсбургската пропаганда; Османската историопис за бунта в Чипровци през 1690 г.). Следват още два параграфа: Противници и съюзници – Йеген Осман паша и Имре Тьокьоли в съчиненията на Силяхдар и Дефтердар; Последните години от войната. Както се вижда от посочените заглавия само в първия и последния параграф Дж. Иванова следва хронологическия принцип. В другите два, които са същностното съдържание на главата, информацията на османските извори е подбрана и концентрирана в групи събития, подчинени на целите на дисертацията за да се разкрият личностни или групови поведенчески реакции на населението в българските територии, които се интерпретират като проявления на политически идеи или по-точно отношения. Това структуриране на изложението на пръв поглед изглежда опит за модернизирание на традиционното историческо повествование, но то се оказва много удачно за обяснение и

разбиране на разнопосочните позиции на българите към османската държава, към християнската война и към конкретната военна конюнктура. В разказите на Силяхдар Мехмед ага и Дефтердар Мехмед паша докторантът установява поредица от събитията, които са се оказали значими от гледната точка на османските автори именно поради отношението и реакциите на населението, християнско и мюсюлманско. В тези тематични ядра Дж. Иванова съзнателно се стреми да отграничи изложението върху събитията в българските региони, което с оглед на задачите на дисертацията е необходимост, но като изследователски метод лесно превръща “българската тема”, както казва тя, в самоцел. В дисертацията само бегло се споменава мощната миграционна вълна, организирана и ръководена от патриарх Арсений III Черноевич, която извежда значителен брой православни християни от балкански територии.

И в четирите параграфа на втора глава има множество проблеми, които Дж. Иванова представя, интерпретира и формулира различно, за да не кажа обратно на утвърдените представи в съвременното обществено мислене. Над възможностите ми е в ограничените рамки на рецензията да взема отношение към всеки един. Не мисля, че е необходимо. Спирам се подробно само на параграфа “Османската историография за бунта в Чипровци в 1690 г.” защото той предлага радикална промяна на събитие, което отдавна е намерило място на националния исторически разказ. Годишнините на въстанието се честват шумно и тържествено с научни конференции и издания, но още по-шумно и по-тържествено се отбелязват от всички средства за масова информация. С усилията на много поколения български историци, включително и моите, Чипровското въстание се възприема не само като историческото доказателство за антиосманската съпротива на българите, но и свидетелство за героизма им в борбата срещу поробителите. Едновременно с това преди повече от 20 години Й. Списаревска не каза, но подсказа, че става въпрос за историографски мит, разминаващ се с историческата реалност. Съмненията ѝ бяха последвани от категоричен отказ въстанието да бъде включено в събитийния ход по време на войната между Свещената лига и Османската империя, докато не се открие достоверна информация. Дж. Иванова открива тази информация не в австрийските, а в османски източници. Необходимо е да отбележа, че тя предлага своята версия за това събитие или по точно събития като хипотеза. Потвърждение за случилото се в Чипровци намира в съчинението на Дефтердар Мехмед паша, който е съвременник на събитията и оперира с

официална информация. Докторантът работи с публикуван османотурски текст, но е правила справки и с ръкописен екземпляр на съчинението му. Неговото четене и анализиране аргументира предложената от нея датировка на събитието в Чипровци, пренасяйки го от 1688 г. в 1690 г. В най-кратък вариант нейната теза е, че става въпрос за две събития: разграбване на селището в 1688 г. от войските на Йеген Осман паша и бунт на жителите му, избухнал и потушен в 1690 г. при австрийското отстъпление от Северозападна България. В подробния анализ на информацията Дж. Иванова задава въпроси и предлага отговори, които аргументират радикалните ѝ заключения. Следвайки нейния пример ще си позволя да поставя няколко конкретни въпроса: 1. Защо поп Петър от Мирково представя случилото си в 1688 г. в Чипровци като свръх събитие, локален пример за общия хаос в империята, който е заплаха за населението в огромен ареал. Трябва да припомним, че разстоянието между Мирково и Чипровец е повече от 200 км. високопланински масив. Защо случилото се в Чипровец е развълнувало толкова силно православния свещеник, след като жителите на разореното селище са католици, а взаимната непоносимост на последователите на двете християнски конфесии в онези времена е известен факт. 2. Защо преживелите ужаса на разорението и на жестока репресия през 1688 г. жители на Чипровец се завръщат в кратък срок? Защото същите тези хора се вдигат на бунт в 1690 г., т.е. след две години, когато е ясно, че австрийските войски отстъпват? Дали походът към Оряхово е бунтовна акция или опит за бягство към р. Дунав по най-бързия път по течението на р. Огоста? 3. Защо малкото селище (3000 души рая) е намерило място в османския “фронтони бюлетин”?; 4. Защото това малко планинско селище присъства и в мемоарите на генерал Ветерани? Чипровци не е крепост, не е магистрален кръстопът, не е и аграрен производителен център, който би снабдявал армията с храни за да бъде завладян от австрийците, за което впрочем няма никакви податки? Дж. Иванова е положила много усилие за да покаже, че в стратегията на хабсбургската армия, а и на османците, Чипровци има определено място и е успяла. Но не е могла да я обясни. Струва ми се, че би намерила поне част от обяснението в десетилетната дейност на католическото духовенство. Тя я подминава, вероятно защото на двадесет и пет години случилото се преди 15-20 субективно се чувства като далечно минало. Но за хората, които през 1674 г., когато умира Петър Богдан са били на 20-30 години, т.е. 14 -16 години преди събитията в Чипровец, това е собственият им зрял живот,

повлиян меко казано от делата на духовниците в католическата архиепископия. Енергията и интелигентността на католическите епископи в българските земи трудно могат да бъдат подлагани на съмнение. Категорично доказателството е подробно цитираното писмо на никополския епископ Ан. Стефанов до император Леополд, което доказва пълно познаване на обществената психология и обществената атмосфера в балканските османски провинции. Съмнявам се, че делата и словата на тези хора могат да бъдат забравени за десетилетие и половина. Мисля, че не трябва да бъдат пренебрегвани и в съвременните изследвания, особено в тези с политическа тематика. От така богато документирания текст на Дж. Иванова оставам с впечатление, че в хода на войната между Свещената лига и Османската империя те не е пренебрегвани и от двете воюващи страни. И за двете Чипровци има значение именно като най-голямата и активна католическа архиепископия в региона. При това масата от жителите му са търговци, т.е. хора, които поддържат трайни контакти с християнския свят. Те са малката група, на която австрийците евентуално биха могли да разчитат, а османците с основание да подозират. Потвърждение за доверието на първите и съмненията на вторите е публикуваният от С. Димитров султански ферман от 1689 г. за подготвян бут на жителите на три села в Провадийската каза, които, както и чипровчани, търгували по европейските пазари. В края на XVII в. империите на Османовци и на Хабсбургите имат значителен опит във взаимното си противопоставяне, в който се поставя началото на онзи политически инструмент, който модерните историци наричат “пета колона”, т.е. подкрепата от местното население.

Дисертационният труд на Дж. Иванова доказва не само високо ниво на професионализъм, но и рядко срещания стремеж да осмисли историята. Хипотезата, която предлага има конкретни основания, но за сега само като хипотеза. Бих ѝ препоръчала да продължи заниманията си в избраната насока, но не съм убедена, че имам морално право да подвеждам поредния млад османист, подготвян от ИФ на СУ “Св. Климент Охридски”. Рецензираната теза е трета много добра дисертация, която рецензирам в последните три години, а авторите им все още нямат място в науката и преподаванията. Освен на техните лични усилия и желание, качествените им изследвания се дължат на огромното внимание и труд на доц. М. Калицин и доц. С. Иванова. Нямам никакви съмнения, а предполагам, че е членовете на ФС нямат съмнение, че доц. С. Иванова е формалният или неформален “консултант” на рецензирания докторат. Без да се извинявам за казаното до тук, тъй като

считам, че това е част от правата ми на рецензент, завършвам рецензията си с традиционната препоръка към членовете на ФС на ИФ да гласуват положително и да присъдят научното звание *доктор* на Джени Стоянова Иванова не само защото нейната дисертация отговаря на необходимите изисквания на Закона, а и защото предложеният от нея текст е интересно, смело и зряло изследване, което и в двете си части е на нивото на международната историческа наука.

Проф. Цветана Георгиева

10.09.2011